

УДК 1 (091)

Дискурс Юргена Габермаса: метафізика після Канта

Д. О. ШИШКІН

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
E-mail: 4dimka@mail.ru**Авторське резюме**

Мета статті полягає в тому, щоб здійснити експлікацію одного з підрозділів роботи Юргена Габермаса «Постметафізичне мислення», який має назву «Метафізика після Канта». Ця робота німецького філософа є знаковою для позначення місця метафізики, завдань метафізики та відмінностей у становищі метафізики за Канта та після нього. Виокремлені деякі тези демонструють, як дискурс Габермаса доводить захисні положення посткантівської метафізики, що нехтує істину. Стаття спрямована на легітимацію поняття постметафізичне мислення у філософському дискурсі. Також мова йде і про наданий сценарій подолання Габермасом інтелектуальної кризи через парадигму взаєморозуміння.

Питання, які ставить для себе Габермас, мають велику історію, наприклад «Що таке метафізика?», але кожен раз вони набувають свою окрему, і мабуть, унікальну, відповідь, на що і звертає увагу німецький філософ – кожному поколінню семантичний потенціал має розкриватися знову [1, с 17].

Дана стаття є певним експериментом через те, що автор намагався йти лише за текстом однієї роботи, тим самим ігноруючи інші найбільш відомі роботи Юргена Габермаса.

Ключові слова: Юрген Габермас, постметафізичне мислення, метафізика після Канта, визначення метафізики, легітимація постметафізичного, нехтування істини.

The discourse of Jurgen Habermas: metaphysics after Kant

D. O. SHYSHKIN

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine,
E-mail: 4dimka@mail.ru

© Д.О. Шишкін, 2014

Abstract

The purpose of the article is to implement the explication of one of the sub-sections of the work of Jurgen Habermas «Postmetaphysical thinking», which is called «Metaphysics after Kant». This work of the German philosopher is a milestone to mark the location of metaphysics, problems of metaphysics and differences in the position of metaphysics for Kant and after him. Some abstracts demonstrate how the discourse of Habermas and proves protective provisions postkantian metaphysics that violates the truth. Article seeks to legitimize the concept postmetaphysical thinking in philosophical discourse. Also we are talking about the given scenario of overcoming the Habermas intellectual crisis through paradigm of understanding.

Questions posed to himself Habermas have a long history, such as «What is metaphysics?», but each time they acquire its own, and apparently unique, the answer to that draws the attention of the German philosopher each generation semantic potential should pop up again [1, p 17].

This article is kind of an experiment because of the fact that the author was trying to go only on the text of one work, thereby ignoring the other most well known work of Jurgen Habermas.

Keywords: Jurgen Habermas, postmetaphysical thinking, metaphysics after Kant, the definition of metaphysics, the legitimization of postmetaphysical, violation of the truth.

Постановка проблеми. Теперішній філософський дискурс опинився у складному становищі внаслідок того, що філософія перейшла від завдання берегині до інтерпретатора. Нехтування істини як головного чинника цих змін дозволяє казати про постметафізичне мислення, яке досі нелегітимізовано у науковому дискурсі. Проблема досить велика, тому дослідження буде торкатись лише однієї роботи сучасного німецького філософа Юргена Габермаса.

Виокремлюючи актуальність дослідження, варто навести слова Габермаса, який описує доцільність метафізичних питань і зазначає: «Кожен має розпізнавати себе у всьому, що має людське походження. Підтримувати та пояснювати цей смисл гуманізму – навіть не в безпосередньому схопленні, а через обхідні теоретичні зусилля – завдання, від якого філософи не можуть почувати себе звільненими» [1, с. 17].

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття про постметафізичне мислення постає у багатьох дослідженнях. Так, Емеріх Корет, Ганс Кюнг, Хіларі Патнем досить одноставно проголошують про неприпустимість цього концепту постметафізичного.

До цього ряду вчених можна віднести і вітчизняних дослідників: Георгія Заїченка, Володимира Пронякіна тощо. Тема предметно-змістовних трансформацій метафізики є головною у дослідженнях Віктора Огорокова.

Таким чином, постать Юргена Габермаса стає вкрай важливою через його віру в ratio, в те, що проект модерну себе ще не вичерпав, але одночасно із цим німецький філософ критикує метафізику за тоталізацію мислення і пропонує теорію консенсусу. Однією з найважливіших робіт Габермаса за цією тематикою є «Постметафізичне мислення», яке й розглядається у даній роботі.

Мета дослідження – легітимізувати постметафізичне шляхом експлікації одного з підрозділів праці Юргена Габермаса «Постметафізичне мислення». Для цього будуть вирішені такі завдання, як:

1. Простежити логічний ланцюг Габермаса, який намагається з допомогою полеміки з Діте-

ром Генріхом [4] відповісти на питання: «Що є метафізикою?»

2. Зробити історико-філософський екскурс за працею Габермаса, тим самим вивчаючи дискурс одного з найбільших сучасних філософських постатей.

3. Узагальнити як дискурс Ю. Габермаса, так і тих джерел, на які він посиляється.

Виклад основного матеріалу. «Метафізика після Канта» – таку назву має один з підрозділів монографії «Постметафізичне мислення» Юргена Габермаса – одного з найбільших німецьких філософів сучасності, представника франкфуртської школи. Ця робота є певною ланкою, яка поєднує історико-філософські епохи від модерну до постмодерну, тим самим Габермас пропонує сценарій подолання кризи інтелектуальної культури. Саме Кант стає головною межею для метафізики, тобто певним піком у розвитку метафізики, після чого відбувається якщо не запад, то щось близьке до цього. Габермас виокремлює Канта вже за назвою підрозділу, тим самим надаючи йому певну преференцію над іншими філософами-метафізиками. Якщо метафізика Канта досягла завершальної думки, то посткантівська метафізика позбулась цього – її не можна уявляти як «завершальну» та інтегровальну думку [1, с 20].

У цій невеличкій статті будемо намагатись йти шляхом неупередженості, тобто спробуємо навпаки не згадувати франкфуртське походження Габермаса, тобто його повагу до ratio і його протиставлення Жаку Дерріда. Таким чином, спробуємо зачинити дискурс не лише однією роботою уродженця Дюссельдорфа, тобто Габермаса, і навіть не одним розділом, а лише підрозділом. Таким чином, це дозволяє більше зосередитись практично на кожній тезі німецького філософа. Це буде певний експеримент, який картезіанський шлях пошуку за темою антикартезіанської революції. Картезіанство тут як скасування всіх авторитетів, які могли б прояснити ситуацію.

Перша теза до якої слід звернутися – це визначення метафізики. Габермас це зробив не використовуючи особливих позначок курсивом

або будь-чим. Тобто це визначення метафізики є певним суб'єктивним поглядом на окремий абзац. Так, згідно з думкою німецького філософа, метафізика є також теорією самосвідомості, яка вбирає в себе філософію, поезику та музику [1, с. 13]. Теза, до якої Габермас достатньо неуважний (тому що він не зупиняється на ній та йде далі, щоб протиставляти тези посткантівської метафізики – метафізики доби модерну) для нас є вагомим. Одразу слід сказати, що Габермас говорить про європейські традиції метафізичного мислення, західну систему світосприйняття [1, с. 17].

Визначення метафізики у Габермаса можна вважати таким: «Відмова від натуралізму і повернення до суб'єктивності» [1, с. 13]. Ця дефініція є вкрай широкою, але це певний початок, до якого будемо відноситись дуже уважно. Для того, щоб пояснити, Габермас наводить цитату Генріха Дітера: «Самість, що піклується про своє становище у світі, узгаднюючи власні критерії правильності, могла б зрештою знайти внутрішню основу свого уможливлення, яка не протистоїть їй як така само чужа й байдужа, що й аспект природи, до якої звернена енергія її самоствердження» [1, с. 14]. У цьому фрагменті можна звернути увагу на те, що не слід протиставляти природу (або натуралізм у Габермаса) і самосвідомість, тому як остання звернена до природи. Але метафізика (або краще сказати метафізичне мислення окремої людини) це і є сама, що піклується про своє становище. І нарешті, Габермас продовжує визначення Гайдеггера про метафізику як те, що спрямоване на ціле та охоплює екзистенцію [3, с. 333], так і метафізичне мислення спрямоване на «всезагальне, незмінне та необхідне» [1, с. 15].

Окремий момент, на який звертає увагу німецький мислитель – це співвідношення метафізики і модерну, або як пише Габермас «прирівнювання модерного розуму до інструментального». Це співвідношення можна простежити на тому, що модерн як інтегральна характеристика європейського суспільства [2, с. 395] надає більш природний метафізичний погляд на всесвіт, на людину, ніж це було в до-модерну добу (або краще сказати премодерн). Взагалі ця теза виникає закономірно через те, що саме модерн – це доба після Канта (доба, яка починає велику роль віддавати інтерпретації). Габермас не залишає модерн без узагальнених характеристик і описує його з допомогою таких понять, як «самосвідомість», «самоздійснення», «самовизначення» [1, с. 14]. Варто додати, що безумовно Габермас не поєднує ці поняття, модерн – це лише доба або інтегральна європейська характеристика, тоді як метафізика якщо не дисципліна, то само мислення, яке позначається через самосвідомість та суб'єктивність. Метафізика при модерні торкнулась до кризи через надмірне сподівання людини на науку, на позитивістські парадигми, як були виховані на

тілі метафізичної теорії самосвідомості. Наступна теза, через яку вже можна торкнутись ідеї постметафізичного мислення, – це роль філософії (яка вже була згадана). Так, для Габермаса вона виконує дві ролі: берегині та інтерпретатора [1, с. 16]. Якщо роль берегині можна віднести до Канта та його спостережень, то стосовно інтерпретатора – це влучний змістовний термін, яким можна визначити сутність постметафізичного. Берегиня – це філософія, яка уможливлює свідоме.

Питання визначення метафізики та його за-сад фактично становлять головні питання й далі у роздумах Габермаса. Так, німецький філософ пише, що «за суперечками про те, чи можлива після Канта «метафізика», насправді приховуються суперечки щодо незмінності і змістовності тих старих істин, які придатні для критичного засвоєння» [1, с. 17]. Дуже важливо зупинитись на поняттях щодо незмінності і змістовності відносно до метафізики, що можна назвати чинниками людської природи. Варто підкреслити це як певний дефінітивний текст. Природа людини та метафізика це дуже близькі поняття, не можна при визначенні одного обійти друге. Людина у своїх пошуках виходить зі своєї природи, тобто, перш за все, зі своєї незмінності.

Слід також торкнутись й різниці між західним і східним метафізичним мисленням, тим більше, що уродженець Дюссельдорфа торкається і цього питання. Габермас описує західне європейське розуміння як «індивідуальність, свобода й емансипація», які, на його думку, значно ближче до європейців, ніж східне розуміння, яке засноване на поняттях «катартичного вбачання ідей» [1, с. 17]. Але гегемонія інформатизації, прискорення, комфорту дають можливість говорити про європейське як світове, тоді як про східне як локальне. Знову варто зауважити, що такий висновок є похідним від певних суб'єктивних речей, але Габермас далі за текстом звертається лише до західної традиції метафізичного мислення, не пояснюючи цей аспект, тобто розгляд метафізики (метафізичного мислення) йде від розуміння європейської людини (безумовно, мова йде про західну цивілізацію). Також продовжуючи розгляд модерних новацій у метафізиці, Габермас описує обскурантизм, який прийшов внаслідок критики ідеології на підставі матеріалістичного скепсису. Німецький філософ тут звертається до свого старшого колеги по Франкфуртській школі – Макса Горкгаймера, який у межах марксистської філософії історії намагався здійснити трансформацію, що, за думкою Габермаса, не витримує критики.

Втрату загальнозначущості за Габермасом можна подолати «лише ціною нехтування» [1, с. 19], тобто відмовою від достовірності. Фактично ця теза легітимізує філософію як інтерпретатора, де істина у множині втрачає свою природну сутність, свій первинний сенс через багаторазове помноження. Тут, безумовно, слід зупини-

тись на понятті «фалібільне знання», яке принципово відмовляється від остаточного висновку, тим самим надає безмежну кількість варіацій, які повинні бути паритетними з іншими. Ось що пише Габермас: «...сьогодні філософії вже не надано критеріїв загальнозначущості», «вона не претендуватиме на привілейований доступ до вбачання сутності і має лише фалібільне значення» [1, с. 19-20].

Ще слід зауважити на те, що для Габермаса питання ціннісної втрати метафізичних засад є проблемою модерну, де домінують ідеї Маркса, Фройда тощо. Ці ідеї не можна називати фалібільзмом, це буде вкрай невірно, але при цьому тенденція, яка починається після Канта, безумовно призведе до колапсу метафізики як берегині філософії та початку метафізики інтерпретатора будь-чого. Тобто постметафізичне передбачає, що «скепсис має свої підстави» [1, с. 18]. Наука є однією з фікцій (у даній тезі німецький філософ наводить приклад фізики чи нейрофізіології), тому що вона може лише припускати достеменно. Так, Габермас пише, що існують «науки більш залежні від філософської думки і менш», але кожна з них пов'язана певними спекулятивними зв'язками.

Габермас у своєму дискурсі йде далі, він фактично не лише дає підстави для легітимації постметафізичного, а й стверджує, що сьогодні лише нехтуванням можна вберегтись від засилля об'єктивізму та моралізації. Це можна назвати певними надзавданнями для розвитку людства XXI століття. Продовжуючи експлікацію праці Габермаса стосовно постметафізичного, німецький філософ наполягає на тому, що, йдучи цим шляхом, «можна досягти більш складних понять світу», ніж тих, на яких наполягає логоцентрична традиція [1, с. 21].

Раціоналізм Габермаса можна вбачати в його сценарії подолання кризи інтелектуальної культури. Таким сценарієм є парадигма взаєморозуміння, яку німецький вчений відмежовує від парадигми свідомості. Габермасова парадигма «виникає з інтерактивного взаємозв'язку» [1, с. 25], яку можна висловити в тому, що вона передбачає вміння відмовитись від своєї думки на користь іншої, а також обов'язково повинні бути ті ж самі вимоги до другої особи-співрозмовника. Так мова йде про комунікативно-теоретичне засто-совування.

Дуже цікаво, що в цьому невеличкому під-

розділі Габермас зміг розмістити сутність проблеми, полеміку та фактично рецепт, який, безумовно, є теоретичним, але при цьому він може бути застосований у вигляді певної схеми поведінки при будь-якому конфлікті або ситуації, де істину нехтують, а критеріїв правильності немає. Можна казати, що парадигма взаєморозуміння у якійсь мірі замінює категоричний імператив. Габермас робить посилання на таких авторів, як: Дітер Генріх (з яким і веде полеміку), Ернст Тугендгат, Герберт Шнедельбах, Хауке Брунхорст, Аренд Куленкамф, Пітер Бієрі. А також за текстом згадує інших філософів – дослідників (починаючи від Парменіда і завершуючи сучасними, перш за все, німецькими вченими).

Висновки. Так, за Габермасом, посткантівська метафізика являє собою метафізику доби Модерну. Габермас, описуючи метафізику, виокремлює таке визначення, як: відмова від натуралізму і повернення до суб'єктивності. А також те, що метафізичне мислення спрямоване на всезагальне, незмінне та необхідне. Це й буде тим логічним ланцюгом Габермаса стосовно дискусії «Що є метафізикою?»

Розбираючи дослідження німецького філософа, слід виокремити такі позиції: Габермас описує Модерн через три поняття: «самосвідомість», «самоздійснення», «самовизначення» [1, с. 14] і знаходить багато рис, які об'єднують метафізику і Модерн, і говорить про них як про «внутрішній зв'язок з Модерном» [1, с. 14].

Окремо Габермас підкреслює обскурантизм та фалібільне знання як певні тенденції, до яких спонукає відхід від Канта. Таким чином, Габермас підводить до засад постметафізичного мислення, яке виглядає як нехтування істини.

Ю.Габермас користується, перш за все, німецькомовними дослідженнями філософського дискурсу, що можна побачити з посилань німецького філософа.

Результати дослідження ніяким чином не покладають кінець дослідження як корпусу робіт Юргена Габермаса, так і експлікації концепту постметафізичного мислення. Автор статті лише спробував довести до наукового співтовариства декілька важливих тез щодо однієї роботи німецького філософа, які більш вдало показують певний ланцюг роздумів, які мають не лише показ проблеми, а й що, мабуть найголовніше, сценарій подолання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Габермас Ю. Постметафізичне мислення / Ю. Габермас [Пер. з нім. В.Купліна]. – Київ: Дух і Літера, 2011. – 280 с.
2. Петренко Е. Ю. Хабермас размышляет о модерне //Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Двенадцать лекций. М., 2008. . – С.395 – 410.
3. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / М. Хайдеггер // Время и бытие / М. Хайдеггер. – М., 1993 – С. 327 – 344.
4. Henrich D. Was ist Metaphisik – was Moderne? Thessen gegen Jurgen Habermas, in: ders., Konzepte. Ffm. 1987. – S.11 – 45.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2014

REFERENCES:

1. *Habermas J.* Postmetafizyczne myslennya (Postmetaphysical thinking). Kyiv: *Dukh i Litera*, 2011. 280 p.
2. *Petrenko E.* Habermas razмышlyaet o modern (Habermas thinks of modern.). *Filosofskiy diskurs o modern. Dvenadtsat lektsiy.* M., 2008. P. 395 – 410.
3. *Khaydegger M.* Osnovnye ponyatiya metafiziki (Basic concepts of meta-physics). *Bytie i vremya.* Moscow, 1993. P. 327 – 344.
4. Henrich D. Was ist Metaphisik – was Moderne? Thessen gegen Jurgen Habermas, in: ders., *Konzepte.* Ffm. 1987. – S.11 – 45.

Шишкін Дмитро Олександрович – аспірант

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72

E-mail: 4dimka@mail.ru

Shyshkin Dmytro Oleksandrovich – postgraduate

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university

Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010

E-mail: 4dimka@mail.ru